

Şeyh Ubeydullah Nehrî İsyânının Amacı

Avni Kılıç

Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, mardin, turkya

avnikilic@artuklu.edu.tr

پوخته:

له سەدهی ١٩ دا ئیپراتۆریه‌تەکان دابه‌شیوون، سەدهی ١٩ بوو به سەدهی دەرکەوتنی چه‌مکه‌کانی وەک نه‌ته‌وه و ئه‌تێنیک و روودانی ئه‌و لێکترازانانە هۆکارمکیان ئه‌تێنیک بوو. وەک له ئه‌وروپا روویدا، له دهرمه‌وهی ئه‌وروپاش ئیپراتۆریه‌ته فرمه‌ته‌مه‌کان ده‌ستیان به هه‌له‌وه‌شانه‌وه و لێکتران کرد و ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی نوێ دروستیوون. ئه‌م گۆرانکارییه‌نه کاریگه‌رییان له‌سه‌ر پێکهاته‌ی فره نه‌ته‌وه‌یی ده‌وله‌تی عوسمانیش هه‌بوو. حکومه‌تی عوسمانی که ده‌یویست ریگه له لێکترازانی خۆی بگریت، به‌مه‌به‌ستی به‌هێزکردنی حکومه‌تی ناوه‌ندی، ده‌ستی به کۆمه‌ڵیک چاکسازی کرد و له ئه‌نجامدا به له‌ناوێردنی میرنشینه کوردیه‌کان هه‌ولی به‌هێزکردنی ناوه‌ندی دا. هه‌یزی دیکه‌ی وەک شیخه‌کان ده‌ستیان به پرکردنه‌وهی ئه‌و بۆشایی ده‌سه‌لاته کرد که به سهرینه‌وهی میرنشینه کوردیه‌کان

له‌سه‌ر شانۆی میژوو دروستیوو. له‌م کاته‌شدا شیخ عوبه‌یدوڵا دهرکەوت که له ساداتی شیخانی نه‌ه‌ری بوو.

شیخ عوبه‌یدوڵا له چاره‌کی کۆتایی سەدهی ١٩ دا، له دژی خراپ به‌ریوه‌به‌ری عوسمانی و به‌تایبه‌ت ئێرانی، ناره‌زایه‌تی دهربه‌ری و له کۆتایشدا به ریگا و میکانیزمی خۆی ده‌ستی به جۆلانه‌وه کرد تاكو ئه‌م ره‌وشه رابگریت. جۆلانه‌وه که چهندیک له گۆشه‌نیگای شیخ عوبه‌یدوڵاوه ناسه‌رکه‌وتوو بووبیت، تا ئه‌مه‌ڕۆش ئامانجی شیخ چی بووه مایه‌ی گفتوگو و ناکوکییه. ئیله هه‌ول ده‌مه‌ین له چوارچێوه‌ی ئه‌و نووسینه‌یه‌ی که له‌لایه‌ن فه‌رمانبه‌ری قونسوڵخانه و نوینه‌ری وڵاتانی رۆژئاوا که له‌م سه‌رده‌مه‌دا له ناو ده‌وله‌تی عوسمانیدا له ئه‌ركدا بوون و به‌تایبه‌تیش ئه‌و راپۆرت و هه‌والانه‌ی په‌یوه‌ستن به دزگا و پێگه ره‌سمیه‌یه‌کانی ده‌وله‌تی عوسمانیه‌یه‌وه، ئه‌وه روون بکه‌ینه‌وه ئایا ئه‌م بۆچوونه‌ی که باگراوندیکی ئایدۆلۆژیان هه‌یه و پشتیان به هه‌ندیک ئارگیمێنت به‌ستوه تا چهند راستن و ئامانجی شیخ به‌رامبه‌ر عوسمانی و ئێران چی بوون؟

کلیله و شه‌کان: شیخ عوبه‌یدوڵای نه‌ه‌ری، عوسمانی، ئێران، به‌لگه‌نامه‌ی عوسمانی، نه‌ته‌وه‌یه‌تی

Özet:

19. yüzyıl imparatorlukların dağılmaya başladığı, milliyet, etnik aidiyet gibi kavramların ön plana çıktığı ve etnik aidiyete dayalı ayrışmaların yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Avrupa’da olduğu gibi Avrupa dışında da çok uluslu imparatorluklardan kopmalar oldu ve yeni ulus devletler oluşmaya başlamıştır. Meydana gelen bu değişimlerden Osmanlı Devleti’nin çok uluslu yapısı da etkilenmiştir. İmparatorluktan kopmaları engellemek isteyen Osmanlı hükümeti merkezi yönetimi güçlendirmek amacıyla bir dizi reform hayata geçirmiş ve neticede özerk Kürt mirlerini de ortadan kaldırarak merkezi güçlendirmeye çalışmıştır. Mirlerin tarih sahnesinden silinmesiyle onların yerlerini bir başka güç olan şeyhler doldurmaya başlamıştır. Bölgede kaos ve kargaşanın hâkim olduğu bu dönemde Hakkari’de Sadatê Nehri şeyhlerinden Şeyh Ubeydullah ön plana çıkmıştır.

Şeyh Ubeydullah, 1880 yılında Osmanlı ve özellikle de İran’ın kötü yönetimlerinden şikâyet etmiş ve nihayetinde de kendi yöntemleri ile bu kötü gidişata dur demek için ayaklanmıştır. Ayaklanma her ne kadar şeyh açısından başarısızlıkla sonuçlanmışsa da bugün akademik çevrelerde şeyhin amacının ne olduğu hala tartışılmaktadır. Kimi çevreler şeyhi bir Kürt milliyetçisi olarak algılayıp, amacının bir Kürt devleti kurmak olduğunu iddia edip tasvir ederken, diğer bir kesim şeyhin hareketinin İslami/Sünni bir karakter taşıdığını ve İran Kürdistan’ını da Osmanlı’ya bağlama çabasında olduğunu

iddia etmiştir. Bu iddiaların gerçeklik derecesinin ne olduğu, şeyhin İran ve Osmanlı'ya başkaldırısında neleri hedeflediği, bölgede görev yapan batılı misyoner ve konsolosluk memurlarının ve özellikle Osmanlı resmi makamlarının yazışma ve raporları doğrultusunda irdelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Ubeydullah, Kürtler, Amaç

Abstract:

The 19th century was the era in which empires began to disintegrate, concepts such as nationality and ethnic belonging gained importance, and divisions based on ethnic belonging were experienced. Separations from multinational empires has occurred and new nation-states have begun to form in Europe as well as outside Europe. The multinational structure of the Ottoman Empire was also affected by these changes. The Ottoman government, which wanted to prevent separation from the empire, implemented a series of reforms in order to strengthen the central government, and eventually tried to strengthen the center by eliminating the autonomous Kurdish mirs. With the disappearance of mirs from the stage of history, another power, sheikhs, began to fill their place. In this period when chaos and turmoil prevailed in the region, Sheikh Ubeydullah from Hakkari, one of the sheikhs of the Sadatê Nehrî, gained importance in region.

Sheikh Ubeydullah complained about the mismanagement of the Ottoman and especially the Iranian government in 1880, and finally, he led an uprising to put an end to this bad course with his own methods. Although the uprising was not successful for the sheikh, the purpose of the sheikh is still debated in academic circles today. While some perceived the sheikh as a Kurdish nationalist and claimed his aim was to establish a Kurdish state, and others claimed that the sheikh's movement had an Islamic/Sunni character and was trying to connect Iranian Kurdistan to the Ottoman Empire. The degree of reality of these claims, what the sheikh aimed for in his revolt against Iran and the Ottoman Empire, were tried to be explained by examining the correspondence and reports of the western missionary and consular officers working in the region, and especially the Ottoman official authorities.

Keywords: Sheikh Ubeydullah Nahri, Ottoman, Iran, Ottoman Document, nationalism

Giriş:

19. yüzyıla girerken Avrupa’da baş göstermekte olan milliyetçi fikirler Osmanlı devletini etkilemiş ve yüzyılın ortalarına doğru imparatorluktan kopmaların yaşanmasına neden olmuştur. Balkanlarda bir türlü durdurulamayan karışıklıklar ve Yunanistan’ın bağımsızlığının yanı sıra merkezin denetiminden uzak bölgelerin bağımsız hareketleri Osmanlı hükümetini ciddi önlemler almaya sevk etmiştir. Bu amaçla merkezileşme çalışmalarına hız veren Osmanlı hükümeti, bu çalışmalara engel teşkil eden unsurları merkeze bağlamaya veya ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bu bağlamda yüzyılın ortalarına doğru Kürt mirleri ortadan kaldırılmış ve mirlerin hâkimiyetlerinde bulunan bölgeler merkeze bağlanmıştır.

Osmanlı hükümetinin emirlikleri ortadan kaldırması merkezi yönetimi güçlendirmek amacı taşımaktaydı. Ancak mirliklerin kaldırılması çözümden ziyade kargaşaya neden olmuştur. Nitekim mirliklerin ortadan kaldırılmasının doğurduğu kargaşa ortamına son vermek ve Tanzimat Fermanı’nın getirdiği yenilikleri uygulamak için bölgede 1847 yılında Kürdistan adı ile yeni bir eyalet oluşturuldu. (Bozkurt ve Akpınar, 2011: 93). Ancak kısa süre sonra görülecektir ki, Osmanlı hükümetinin kendi iç dinamiklerine bağlı, doğal bir idari yapılanmayı ortadan kaldırması ve buna alternatif bir idare biçimi oluşturmaması sorunların devam etmesine neden olmuştur. Mirliklerin ortadan kaldırılmasıyla yöneticisiz kalan aşiretler başlarına buyruk hareket etmeye başlamış, bu da bölgede kargaşa, çatışma ve göçlere neden olmuştur (Uluç, 2010: 41; Gencer, 2010: 247). Böyle bir ortamda aşiretler arası çekişmelerde tarafsız duruşlarıyla çözüm mercii olmayı başaran şeyhler, toplum nezdinde mevcut saygınlıklarını artırmış, aşiretler üstü bir konuma yükselmişlerdir. Böylece kargaşa ve çekişmelerle geçen otuz yıllık bir dönemin ardından mirlerden boşalan iktidar boşluğunu kargaşa ve kaostan uzak duran şeyhler doldurmaya başlamışlardır (Jwaideh, 2004: 144).

Şeyh Ubeydullah Nehrî:

Seyyid Abdulkadir Geylani’nin soyundan gelen Şeyh Ubeydullah’ın ataları yerleşik bulundukları Hakkâri’nin Şemdinli ilçesine bağlı Nehri Köyü’ne istinaden Nehri Seyyidleri anlamına gelen “Sadâte Nehri” ismiyle ya da Şemdinli ilçesinden dolayı “Şemzinan Seyyidleri” olarak da bilinirler. Abdulkadir Geylani’nin oğlu Abdulaziz’in soyundan geldiğini iddia eden ve bölgede büyük etkinliği olan Sâdatê Nehrî ailesi, ilk dönemlerde Musul’un Kuzeydoğusundaki Akra’ya yerleşmiş, daha sonra Abdulaziz’in oğlu Ebu Bekir zamanında ise Şemdinan’daki dağlık Heriki aşireti bölgesine göç etmiştir. Üç veya dört nesil sonra Ebu Bekir’in torunlarından Molla Heci, Humaru aşiretinin bulunduğu Şemdinan’ın başka bir köyüne yerleşmiştir (Erdost, 1993: 27). Birkaç nesil sonra da ailenin başında bulunan Molla Salih, oğlu Abdullah ve Ahmet ile beraber Nehrî’ye yerleşmişlerdir. Seyyid Abdullah’ın Mevlâna Halid’e intisab etmesiyle aile bundan sonra Nakşibendî Halidî tarikatının merkezi haline gelmiştir. Seyyid Abdullah’ın ölümünden sonra onun yerine Şeyh Ubeydullah’ın babası Seyyid Taha Hakkâri geçmiştir (Muhammed Emin Zeki Bey, 2015: 225) Seyyid Taha Hakkâri’nin ölümünden sonra onun yerine kardeşi Şeyh Salih geçmiştir. Daha sonra Şeyh Ubeydullah (M. 1831 50-1883) amcası Şeyh Salih’in (Ölüm: H. 1281. M:1865) yerine geçmiştir (Jwaideh, 2004: 160).

Şeyh Ubeydullah, Tuhfetü’l-ahbâb adlı eserinde doğum tarihini ebced hesabına göre "الغريب/el-garîb" kelimesi ile düşürmüştür ki bu da hicrî 1243 (1827-28) yılına tekabül eder (Çakır, 2016: 44). Şeyh Ubeydullah, Hakkâri’nin Şemdinli ilçesine bağlı bir kasaba olan Nehri’de doğmuştur. O dönemde Şemdinli ilçesinin merkezi olarak da geçen Nehri, 400 haneden ibaret olup İran sınırına üç saat mesafedeydi ve Kürdistan’ın dini merkezi konumundaydı (speer, 1911: 79).

Şeyh Ubeydullah kendisi ile görüşen herkes üzerinde olumlu izlenimler bırakmıştır. İngiliz Konsolosu William Abbott, “O, Fars ve Türk idare çevrelerinde gördüğümüzden tamamen farklıdır” derken (Celil, 1998: 80), Dr. Cochran, Şeyh Ubeydullah’ın kişiliği ve görünüşü hakkındaki izlenimlerini ise şöyle aktarmaktadır (Speer, 1911: 79-80):

Şeyh elli üç yaşında, çekici bir görünümü ve hoşgörülü bir tavra sahiptir. Geçen yıl kendisine gönderdiğim İncil’i de okumuş, Arap ve Fars edebiyatını iyi bilmektedir. Benimle her türlü konuda konuşmayı severdi. Evinde kaldığım bir hafta içerisinde birçok değişik konuda konuşma fırsatımız oldu. Batı dünyasının yeni icatlarına özellikle ilgi duyardı. Oğlu da babasının izinden giden zeki ve iyi bir adamdı. Ayrıldığım zaman Şeyh bana onu hasta halinde ziyaret ettiğim için bir teşekkür ve arkadaşlık hediyesi olarak savaş atını hediye etti. Yol dönüşü adamlarını yol boyunca bize eşlik etmek ve en iyi şekilde ağırlanmamız için gönderdi. Bu şekilde ben ve yanımdakiler evden ayrıldığımızdan eve dönüşümüze kadar onun misafiriydik ve her şeyimi o karşıladı.

Yine Dr. Cochran, şeyhin yönetim anlayışı ve dini duygularından bahisle şöyle demektedir (Speer, 1911: 80):

Şeyh çok dindar bir adamdı. Sürekli Allah’tan konuşur ve onun istediklerini yerine getirmeye çalıştığını söylerdi. İnsanlar üzerinde adil bir hâkim, vatandaşları üzerinde ise merhametli bir idareciydi. Ancak yönetimi altında bulunan halk onun dediklerine uymadığı zaman katı bir tutumla karşılaşılabiliyordu.

Şeyh Ubeydullah, amcası Şeyh Salih ile birlikte 1853-54 Osmanlı-Rus Savaşına katılmış (Kavak, 2015: 111-113), 1870’lerden sonra Nehri ve çevresinde adından söz edilen Şeyh Ubeydullah, Osmanlı-Rus Harbi’ndeki faaliyetleriyle gerçek bir lider olarak ortaya çıkmıştır. Bu savaşta Osmanlı ordusuyla birlikte Ruslara karşı savaşan şeyh, kitleler üzerindeki etkisinin farkına varmanın yanı sıra kendi bölgesinin dışındaki dünyanın ve siyasi gidişatın da farkına varmıştır. Dolayısıyla 93 Harbi’ne sade bir şeyh olarak giden Ubeydullah, savaş dönüşü bu kimliğine politik bir anlam da yüklemiştir (Jwaideh, 2004: 151).

Şeyh Ubeydullah İran ile mücadelesinden sonra Mekke’ye sürülmüştür. Mekke’de zorunlu iskana tabi tutulduğu dönemde birkaç aile ferdi ile birlikte kolera (BOA, Y.PRK.UM, 1301: 6/23) hastalığına yakalanarak 1883 yılının Ekim ayında 53 yaşında vefat etmiştir. (Çakır, 2016: 57).

İşyanı Hazırlayan Sebepler:

Şeyh Ubeydullah ayaklanmasının nedenlerini anlayabilmek için dönemin bütün olaylarını göz önünde bulundurup o şekilde değerlendirmek gerekir. Nitekim bir olayın veya olgunun diğerini tetiklediği veya sonucu olduğu göz önüne alındığında bu olay ve olguları bir bütün olarak ele alma zorunluluğu doğmaktadır. Bu prensipten hareketle Şeyh Ubeydullah hareketini sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı İran münasebetleri, Osmanlı ve İran devletlerinin Kürtlere karşı tutumu, bu devletlerin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve sosyal şartlar, Avrupa devletlerinin faaliyetleri, misyonerlerin çalışmaları, Ermenilerin durumu ve en önemlisi de bölge halkının yaşam koşulları ve siyasi algıları gibi pek çok olay ve olguyu göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir.

19.yüzyılda İslam dünyasının temsilcileri olan hükümetlerin Avrupalı devletler karşında gerilemeleri, Avrupalıların konsoloslar, misyonerler ve tüccarlar aracılığıyla İslam coğrafyasında

propaganda yapmaları ve sömürü faaliyetlerini yoğunlaştırmaları Müslüman halkların tepkisine neden olmuştur. Diğer taraftan kendi hükümetlerini sorumluluklarını yerine getirememekle suçlayan veya bu hükümetleri Avrupalı devletlerin maşası olarak gören bu halklar Şeyh Şamil, Şeyh Said, Şeyh Ubeydullah ve kısmen de olsa Endonezya örneğinde olduğu gibi İslam coğrafyasının değişik bölgelerinde dini liderler etrafında toplanarak tepkilerini göstermişlerdir (Bruinessen, 2010: 82).

Şeyh Ubeydullah hareketine bakıldığında şeyhin Osmanlı hükümetine tepki göstermesinin temel sebeplerinden biri 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı Rus Savaşıdır. Anadolu'nun doğusu savaşın getirdiği olumsuzluklardan en fazla etkilenen bölgelerden biri olmuştur. Osmanlı ordularının savaştan yenilgiyle çıkması hükümetin kontrolünün yok denecek derecede azalmasına ve savaşın getirdiği yıkım, kıtlık, yolsuzluk ve eşkıyalık gibi kanunsuzlukların artmasına neden olmuştur (BOA, HR.TO, 1879: 257/63). Yine savaş sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması savaşın yaralarını daha da derinleştirmiştir. Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine göre; “Babı Ali Ermenilerin sakin oldukları eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahat ve tanzimatı vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin güvenliğini, Çerkez ve Kürtlere karşı korumayı taahhüt etmiştir” (Kodaman, 1987: 25). Anlaşmanın bu maddesinin Ermenilere ayrıcalık tanınması ve bölgede bir Ermeni devletinin kurulma ihtimalini ortaya çıkarması üzerine Şeyh Ubeydullah Başkale mutasarrıfına hitaben; “Bu duyduklarım nedir? Ermeniler Van'da bağımsız bir devlet kuracak, Nesturiler de göndere İngiliz bayrağı çekerek kendilerinin İngiltere'ye tabi olduklarını ilan edeceklermiş” diyerek bunlara izin vermeyeceğini, bunun için gerekirse kadınları bile silahlandırıp savaşacağını söyleyerek tepki göstermiştir (Özoğlu, 2017: 139). İngiliz Binbaşı Henry Trotter şeyhin hareketi ve Ermenilere verilen ayrıcalıklara ilişkin; “Osmanlıları ve Kürtleri dışlayarak Ermenilere beklenmedik bir şekilde ayrıcalıklar verilmesi Kürtlerin Hristiyanlara ve reformların garantörü hükümete karşı birleşmesini mümkün kılmaktadır”, tespitinde bulunmaktadır (Jwaideh, 2004: 164).

Şeyh Ubeydullah, Osmanlı ve İran devletlerinin durumunu göz önüne alarak bu iki devletin yapılarının bozulduğunu belirtmekte ve alternatif olarak da Avrupa devletlerinin bölgeye dikkatlerini çekmeye çalışmaktadır. 1880 yılı baharında şeyhi ziyaret eden Dr. Cochran, ziyaretini değerlendirdiği raporunda şunları söylemektedir (Speer, 1911: 75):

Kürdistan dâhilinde bulunan ve iki buçuk günlük mesafedeki Nehri'den iki hafta önce döndüm. Ziyaretine gittiğim Kürt halkının lideri Şeyh Ubeydullah, kendisini İslam dünyasında dini rütbe açısından üçüncü adam¹ olarak görmektedir. Son birkaç yıldır medeni dünya ile ilişki kurmaya çalışıyor. Türkleri ve İranlıları hilekâr olarak görmektedir. Bunların kendi dinlerinden uzaklaştığını ve daha önce olduğu gibi diğer milletleri yönetmekten uzak olduklarını söylemektedir. Bu söylediği şeylerin ışığında konum olarak da ikisinin arasında bulunduğu için daha iyi insanların ve hükümetlerin desteğini istediğini söylemektedir. Bu minvalde bize İngiltere'den böyle bir destek için yardım etmemizi istedi. Türklere karşı savaşa girmeden bir yıl önce bu isteğini tekrar eden güvenilir bir adamını bize gönderdi. O zamanlar böyle bir ilişkinin içerisinde bulunmak istemediğimizden onu Tebriz'deki İngiliz konsülüne yönlendirdik. Bu büyük adamın ülkesine olan ziyaretimizin şimdi ve gelecek için yararlı olacağını umuyor ve inanıyoruz.

Osmanlı Rus savaşındaki hizmetlerine karşılık gerekli itibar ve hürmeti görememekten şikâyet eden Şeyh Ubeydullah (Averyanov, 2010, 187), her iki hükümetin uygulamalarından da

¹ Şeyh Ubeydullah, Mekke şerifi ve halifeden sonra kendi makamının kutsal olduğunu belirtiyor.

memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Hem Osmanlı hükümeti hem de İran hükümetiyle iletişime geçerek yapılan haksızlıkları detaylı bir şekilde anlatmış ve bu durumun düzeltilmesini istemiştir (BOA, Y.PRK.AZJ, 1297: 4/12). Şeyh Ubeydullah, Dr. Cochran’a yazdığı bir mektupta, her iki devletin kötü yönetiminden dolayı Kürtlerin kötü bir nam ile anıldığını, yöneticilerin suçlu suçsuz ayırımına gitmeden Kürtlere karşı olumsuz bir tavır içinde olduğunu ve bu durumun Kürtlerin bağlı bulundukları hükümetlere saygılarını kaybetmelerine neden olduğunu şöyle anlatmaktadır (Jwaideh, 2004: 155):

Bütün milletler arasında Kürtler kötü ve rüşvetçi olarak tasvir ediliyor. İçlerinden biri şeytanca bir şey yapsa binlerce barış ve düzen yanlısı kötü üne sahip oluyor. Sizi temin ederim ki bunların hepsi Türk ve İran yönetiminden kaynaklanıyor; çünkü Kürdistan bu iki ülke arasında yer almakta ve bu iki hükümet de iyi ile kötüyü ayırt edememektedir.

İran sınırları dâhilindeki Kürt köylerinden birkaçının Seyyid Taha Hakkâri’ye verdikleri vergilerin 1870’lerden itibaren İran hükümeti tarafından toplanmaya çalışılması ve İran askerlerinin yağmaladıkları Kürt aşiretleri için ödenmesi gereken tazminatın ödenmemesi Şeyh Ubeydullah’ın memnuniyetsizliğine neden olmuş bunun üzerine Şeyh, Osmanlı hükümetinden yardım istemiştir (BOA, HR.TO, 1876: 11/22; Sinno, 2011: 137). Diğer taraftan Şeyh, 1880 sonbaharında Urmiye’de bulunan Dr. Cochran’a gönderdiği mektuplarda da İran hükümeti tarafından elli kürdün sebepsiz yere idam edildiğinden ve İran askerlerinin kendisine bağlı köylere saldırılarak maddi zarara uğratıldığından şikâyet etmiştir (Wilson, 1895: 109). Yine bu dönemde İran hükümetinin Kürt aşiretlerine karşı sert tutumu ve bölgedeki uygulamaları halkın şikâyetlerine neden olmuştur. Bu durumdan haberdar olan II. Abdulhamid, Nasreddin Şah’a gönderdiği mektupta İran memurlarının Kürt ahaliye yaptıkları zulme son vermelerini ve sınırda meydana gelen olayların barışçıl bir şekilde halledilmesini istemiştir (Budak vd, 2010: 159). Tebriz’deki Rus konsolosu durumu; “İran Hükümetinin zalimane tutumundan dolayı İran Kürtlerinin her an ihtilale hazır durumda bulunmaları, şeyhin işini kolaylaştırmaktadır. Kürtler şeyhi bir kurtarıcı olarak görüyor ve ona katılmak için onun gelişini sabırsızlıkla beklemektedirler” şeklinde açıklamaktadır (Halfin, 2008: 109).

Gerek Osmanlı ve gerek İran hükümet yetkililerinin halka davranış biçimleri ve yetkilerini kullanma şekilleri Şeyh Ubeydullah’ı kendi halkının haklarını korumak durumu ile karşı karşıya getirmiştir. Bu amaçla Şeyh, Osmanlı hükümetinden acil tedbirler almasını istemiştir. Eğer tedbir alınmaz ise kendisi ile birlikte olanlarla İran’a geçip gerekli tedbirleri alacağını hükümete bildirmiştir (BOA, Y.PRK.UM, 1297: 4/20). Bunun üzerine görevlendirilen Van müftüsü Şeyh ile görüşmüş ve isteklerinin hemen yerine getirileceğine dair söz vermiştir. Diğer taraftan Semih Paşa da şeyh ile görüşmeler yapmış ancak bu görüşmelerin hiçbirinden olumlu bir sonuç alınamamıştır (Halfin, 2008: 103).

Şeyh Ubeydullah’ın Amacı

19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı ve İran hükümetlerini karşı karşıya getiren Şeyh Ubeydullah’ın İran’a saldırması ve Osmanlı hükümetiyle ters düşmesi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Şeyhin amacının ne olduğu hakkındaki tartışmalar, şeyhin harekâtını milliyetçi reflekslerle mi veya İslami amaçlarla mı gerçekleştirdiği yönündedir. Bu durumun açık bir şekilde anlaşılabilmesi için dönemin resmi yazışmaları ve bölgede görevli yabancı konsolos ve misyonerlerin harekât hakkındaki düşünceleri önem arz etmektedir. Bu nedenle öncelikle şeyhin harekâtını daha

çok dışarıdan izleyip yönlendirmeye çalışan yabancı memur ve misyonerlerin düşünceleri irdelenip Osmanlı resmi makamlarının yazışmaları ile karşılaştırılarak sağlıklı bir sonuç elde edilebilir.

Şeyh Ubeydullah'ın çalışmalarını yakından izleyip hükümetine bildiren İngiliz Konsolos yardımcısı Clayton: “Ben şuna inanıyorum ki, şeyh, bütün Kürtleri birleştirip, kendi liderliği altında bağımsız bir devlet kurma planlarına sahiptir” derken, Tebriz'deki İngiliz Konsolosu William Abbott ise, “Onun projesi Kürdistan devletinin başı olup Türkiye ve İran'daki Kürtleri birleştirmektir” (Jwaideh, 2004: 151) diyerek şeyhin amacı hakkındaki düşüncelerini belirtmişlerdir. Bir diğer İngiliz Konsolosu Trotter ise şeyhin amacı ile ilgili olarak şöyle diyor:

Şuna hiç şüpheniz olmasın ki bu adamın amacı Sultan'ın adamlarını bölgeden çıkarıp kendisini Kürdistan'ın lideri olarak tanıtmak ve Van'ın güneyi ile Musul'un kuzeyi arasında kalan bölgede mümkün olduğu kadar etkinliğini artırmaktır (Jwaideh, 2004: 152).

Tahran'daki İngiliz elçisi Mr. Thomson da şeyhin amacını şu sözlerle ifade ediyor:

Şeyh en son İran sınırındaki Kürt liderlere yaptığı açıklamalar ve gönderdiği elçilerle amacını, Kürt halkının Türkiye ve İran'a olan sadakatini engellemek olarak ifade ediyor. Kendi liderliğinde otonom bir devlet kurmak ve bu amaçla İran'a karşı bir savaşta bütün Kürt aşiretlerini tedip ya da ikna yoluyla birleştirmek için çaba sarf ediyor (Jwaideh, 2004: 152).

Urmiye kuşatması sırasında aralarında İngiliz Konsolosu Abbott, Amerikan misyonerleri, Nesturi Başpiskoposu ve bölgenin diğer ileri gelenlerinin de bulunduğu bir toplantıda Şeyh Ubeydullah'ın halifesi Muhammed Said, şeyhin hareketinin amacını şöyle açıklamaktadır (Jwaideh, 2004: 161):

Şeyhin tüm istediği Avrupalı güçlerin, özellikle de büyük dostluk ve hürmet gösterdiği İngilizlerin moral desteğidir. Şeyh kendisinin bir kez denenmesi için destek istemektedir. Kürdistan'ı düzene kavuşturmakta ve sağlam bir hükümet kurmakta başarısız olursa, Avrupa ahkemelerinde yargılanmaya hazırlıklı ve mahkemenin vereceği karara uymaya kararlıdır.

Şeyh Ubeydullah bölgede bir şeyler yapabilmenin Avrupalı devletlerin desteğinin kazanılmasından geçtiğinin farkında ve her fırsatta hareketinin amaçlarını bölgede bulunan Avrupalı temsilcilere anlatmaktadır. Şeyh, Avrupa devletlerinin mahkemelerinde yargılanmaya hazır olduğunu bildirmekle Avrupalılara güven vererek sempati ve desteklerini almaya çalışmaktadır.

Şeyh Ubeydullah taleplerini gerçekleştirmeye çalışırken nedenler üzerinde durmakta, hareketinin gerekçelerini her seferinde anlatmaktadır. Şeyhin yazışmalarının pek çoğunda bunları görmek mümkündür. Dr. Cochran'a gönderdiği mektupta şeyh, Kürtlerin ırk, dil, yaşam tarzı ve hatta dinlerinin bile Türk ve Acemlerinkinden farklı olduğunu belirtmektedir:

500 000' in üzerinde aileden oluşan Kürtler ayrı bir halktır. Dinleri diğerlerinden farklı, töre ve gelenekleri kendilerine özgüdür. Bu nedenle halklar içinde kötü ve olumsuz bir şekilde tanıtılıyorlar. Kürdistan'ı böyle lanse ediyorlar. Aramızdan biri eğer bir günah işlemişse, binlerce masum, iyi niyetli, erdem sahibi insana kötü bir unvan takılıyor. Bütün bunların Türk ve İran iktidarlarının canice uygulamalarından, vurdumduymazlığından kaynaklandığını görebiliyor musunuz? Kendi sorunlarımızı kendimiz halletmek, kendi suçlarımızı cezalandırmada bizzat egemen olmak, bütün diğer milletlerin sahip oldukları haklara aynı şekilde sahip olmak istiyoruz. Suçlularımıza gelince hiçbir milletin onlardan zarar görmeyeceğine dair söz vermeye hazırız. Aksi takdirde bütün Kürdistan başkaldıracaktır (Celil, 1998: 129-130).

Şeyh Ubeydullah her seferinde Osmanlı ve İran devletlerinin uygulamalarından şikâyet etmekte ve bu iki devletin yaşanan sorunlara çözüm getirememesinden bahisle, kendi sorunlarını bizzat kendilerinin çözmesi gerektiği ve bunun sorumluluğunu üstlenebileceğinin garantisini vermektedir. Bunların olmaması durumunda başkaldıracağını açık bir şekilde ifade etmektedir (BOA, Y.PRK.UM, 1297: 4/20). Ayrıca Kürtlerin Fars ve Türklerden ayrı bir halk olduğunu, gelenekleri ve dinlerinin de farklı olduğunu belirtmektedir. Ancak şeyhin dinlerinin ayrı olduğunu belirttiği Türkler ve Farslar da Kürtler gibi Müslüman'dırlar. Ayrıca Kürtlerin büyük çoğunluğu da Sünni'dir. Dolayısıyla şeyhin, Kürtlerin dinlerinin farklılığından kastı İranlıların Şii mezhebine mensup olmaları münasebetiyledir. Şeyh Dr. Cochran'la yazışmasında muhtemelen mezhepsel farklılığı kastetmiş ancak Dr. Cochran bunu dini farklılık olarak algılamıştır.

Şeyh Ubeydullah'ın amacı konusunda hem şeyhin çağdaşı hem de sonradan konu ile ilgilenmiş birçok araştırmacı şeyhin hedefinin bağımsız bir Kürdistan ya da en azından muhtar bir yönetim kurmak olduğunda hemfikirlerdir. Sir Edgar Wigram, (1922: 163) şeyhin amacından bahsederken, “Şemdinan şeyhi İran ile Osmanlı arasındaki bölgede kendisine bağlı tampon bir prenslik kurmak düşüncesindedir” şeklinde açıklarken, Bruinessen (2010: 197), şeyhi şöyle tarif etmektedir:

Şeyh Ubeydullah, milliyetçi karakter taşıyan ilk Kürt insanıdır. Şeyh, Kürt devletinin ilk nüvesini İran topraklarında kurmak ve halifenin hükümrânlığını tanımak istediğini bildirmişse de uzun vadede Osmanlı sınırları dâhilindeki Kürt bölgesini de devleti içine almayı tasarladığı kesindir.

Seyyid Abdulkadir ve Hamza Ağa'nın Savuçbulak ve çevresini ele geçirdikten sonra padişah adına hutbe okutmaları (BOA. Y.PRK.EŞA, 1298: 2/71) ve Seyyid Abdulkadir'in Hicaz sürgününden döndükten sonra İttihatçıların desteğiyle İran'ın Sünni Kürtlerini Osmanlı'ya katmaya çalışması (Ateş, 2013: 19) Bruinessen'in tezini doğrular niteliktedir. Ayrıca bölgede görev yapan İngiliz konsoloslar ile Amerikan misyonerleri de bu konuda hemfikirlerdir. Osmanlı resmi kaynakları da misyoner ve konsolosları destekler niteliktedir. Nitekim 7 Eylül 1879 yılında Kerkük'ten çekilen bir telgrafta; Şeyh Ubeydullah'ın Kürdistan'ı Karadağ ve Sırbistan'ın eski halleri gibi bir birliğe tahvil etmek niyetinde olduğu bildirilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 1295: 112/70). Şeyh Ubeydullah'ın niyetinden şüphelenen Osmanlı hükümeti şeyhi kontrolünde tutmak için çeşitli önlemler almaya çalışmıştır. 2 Şubat 1880 tarihli bir telgrafta şeyhin ikametgâhına yakın olan Humare Nahiyesinde bir kasaba ve iki taburluk kışla inşa edilmesi istenirken (BOA, Y.A.RES, 1297: 5/29), birkaç ay sonra çekilen bir başka telgrafta ise İran tarafından tahrik edilen şeyhin devlet tarafına çekilmesi için gayret sarf edilmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 1297: 485/82).

Şeyh Ubeydullah'ın İran ve Osmanlı Devleti ve yöneticilerine bakışını, Kürdistan veya bölge hakkındaki düşünce ve amaçlarını taraftarlarına gönderdiği ve aşağıya alınan mektup özetler niteliktedir (BOA, Y.PRK.AZJ, 1299: 6/118):

Nur-u Çeşmim ve Kura-i basirem (gözlerimin nuru ve gözlerimin aydınlığı)

Eğer bu tarafın ahvalini sorarsanız Allah'a şükürler olsun cümlemiz ve tüm ev halkımız sağ ve salimdir. Eğer haberlerden sual ederseniz muhakkak Osmanlı Devleti İran Devletiyle Kürdistan'ın ortadan kaldırılması ve yok edilmesi hakkında tam bir ittifak kurmuşlardır. İnayeti haktan ümit eylerim ki Hûdayi Ta'ala onlara tevfiik vermez. Muhakkak biliniz ki her iki taraftan verilen teminat ve söylenilen yumuşak ve barışçıl sözler tamamen yalan ve hileden ibarettir. Her iki tarafın maksat ve gayesi Kürdistan'ı iğfal ile istila eylemektir. Sine vilayeti valisi Şeyh

Sadi'ye Tahran'dan çekilmiş olunan telgrafname suretinden apaçık bir şekilde bunlar emellerini istihsal için fırsat bekliyorlar ve Sine tarafından tarafıma gönderilen mezkûr telgrafname suretini leffen (şifahi) size gönderiyorum ki, gerçek manada gözlerinizi tam açıp İran ve Osmanlı devletlerinin kötü niyet ve fikirlerinin nelerden ibaret olduğunu etraflıca mütalaa ederek anlayasınız. Ve Hacı Sadi tarafından bendeniz tarafına ulaşmış olan mektubu aynen size gönderdim. Sözün özü; muhakkak biliniz ki Acem'in (İran'nın) Devlet-i Osmaniye'nin yardım ve desteğinden başka bir kurtuluş çaresi yoktur. Osmanlı Devleti'nin sınır boylarına göndermiş olduğu askeri yığınaklarını sadece ve sadece İran'ın kurtuluşu, istek ve arzusu için yapılmıştır. Durum bundan ibarettir.

İş öyle bir merkeze gelmiştir ki her cihetçe çalışma ve gayret lazımdır. Öncelikle ve kesinlikle bunu biliniz Sultan Abdülhamit ve yaverleriyle siyasi hususta her ne şekilde olursa olsun iktidarın ve gücün yettiği merteye kusur etmeyiniz. Eğer onların hükmüyle Devleti Osmaniye askerlerini huduttan geri çeker ise güzel bir iş yapmış olurlar veyahut kendiliklerinden Kürdistan için güzel bir yapıyı ortaya koyarlar ise pekala ve eğer Allah etmesin her taraftan ümitsiz olursanız o halde Kürdistan'ın ittifakından ve birleşmesinden başka çare yoktur. Ve bu hususta ne suretle olursa olsun Kürdistan ittifakına ve birleşmesine çalışarak gayret edilmelidir. Elinizden geldiği kadar ol taraflarda gizlice bu hususta çok üstün bir çalışma gayret sarf eyleyin. Eğer Melle Fehim Hazretleri (Şeyh Ubeydullah'ın babasının halifesi) oradaysa İran'ın Devleti Osmaniye ile ittihat ve ittifak eylediğini münasip ve maslahata uygun görür iseniz kendisine açıklayınız. Zira korkulur ki hükümet memurlarının yumuşak ve nazik sözlerine ve sahte okşamalarına emniyet ederek kandırılmış olasınız. Artık Hükümet görevlilerinden güven ve emniyetin tamamen kalkmış olduğunu Melle Fehim yakinen bilmelidir. Eğer bunlar fırsat bulsalar gerek bu daileri Şeyh Ubeydullah'ı ve gerek bütün Kürdistan reisleri hakkındaki gizli ve hain planlarını icra etmek isterler. Bunun için düşmanların şerhlerini def ile kendimizi muhafaza eylemekten başka çare kalmamıştır. Ve işte bu sebebe mebni (binaen) eğer Melle Fehim orada ise serian geri dönüp ol taraf ahaliisini birleştirmeye çalışarak çok gayret sarf etmelidir ki ol tarafın bütün ahali ve aşiretlerini bu tarafa çekerek getirebilsin. Her gün etrafıma hayli miktar asker toplanmış bulunmaktadır. Hatta bu günlerde iki yüz nefer kadar Bradostlar gelip bize iltihak etmişlerdir. Ve hayli kesan dahi peyderpey gelmek üzeredir. Sakın kendimizden gafil olmayalım. Bağdat Vilayeti'nin Meclis Başkatibi Derviş Efendi bu günlerde Rewanduz'a gelmişlerdir. Aşiretleri teftiş ediyor ve halkı benimle (Şeyh Ubeydullah) beraber olan askerlere karışmamak üzere aldatmağa çalışıyor. Derviş Efendi İran askerlerinin o bölgeye ulaşmasını uzun süre beklemekte olduğunu ve Derviş Efendi istiyor ki İran askerleri Soma ve Bradost'u zabt ve istila eylesinler. Asakiri Osmaniye Kürdistan üzerine hareket etmiş ve üzerimize elini atmış biz ise hanemizde gafil oturuyoruz. Elbette ve elbette size tavsiye eylediğim adamlardan başka hiçbir kimse ile görüşmeyiniz ve bilgi vermeyiniz. Melle Fehim ile gizlice ahaliyi bir araya toplamak için müzakere ve müşavere edin. Velhasıl maslahatın ehemmiyetine mebni rehavet tembellik etmeyip iş daha ziyade zorlaşmadan önce çıkış çareleri bulunmalıdır.

Şeyh Ubeydullah, mektuptan da açık bir şekilde anlaşılacağı üzere, Kürdistan'ı Osmanlı ve İran'ın ittifak ederek yok etmeye çalıştığı ayrı birim gibi düşünmekte ve bu farklılığı sık sık dillendirmektedir. Her iki devletin yöneticilerine güvenmediği gibi kendi taraftarlarını da bu yöneticilere güvenmemeleri konusunda uyarmaktadır. Ancak padişah ve yaverleri ile ellerinden geldiğince iyi geçinmelerini tavsiye etmektedir. Uyanık olmaları gerektiğini çünkü fırsat bulurlarsa

her iki hükümetin de Kürdistanı ve reislerini yok etmek istediklerini belirtmektedir. Son olarak teşebbüste bulunmaları durumunda bütün Kürdistan'ın birleşip mücadele etmekten başka çarenin olmadığını bildirmektedir.

Şeyh Ubeydullah'ın Van'ın Erciş kazasındaki ahaliyi İran'a karşı cihada davet etmek üzere gönderdiği ve Dördüncü Ordu Müşirliği tarafından ele geçirilen Farsça mektubunun tercümesinde ise şeyhin Kürtler ve Kürdistan'ın durumundan ziyade İslam ve Müslümanların içinde bulunduğu durumu ön plana çıkardığı görülmektedir. Bütün taraftar ve takipçilerini selamlayarak mektubuna başlayan şeyh, şöyle devam etmektedir (BOA, Y.PRK.ASK, 1298: 6/25):

Malumunuz olsun ki bu sene İranlıların kendi içlerinde bulunan Müslümanların başlarına getirdikleri şey hiçbir zamanda görülmemiş ve işitilmemiştir. Bunun üzerine cümle-i islamata vacip ve farzdır ki gayret ve hamiyet-i İslamiyeti elden bırakmayıp bahar için cihad tedarikini görüp Mart ahirinde hazır ve muhya olmanız lazımdır. Bu taraf İslamı cümleten müttefik ve müttehid olarak İran ile olunacak cihada hazır ve Müslümanların intikamından geri kalmayacakları emr-i zahir olup inşaallah-u teâlâ sizler dahi cümleten ittifak edip baharın cihadına hazır ve amade ve bundan büyük cihad ele geçmeyeceğinden her kim kendisini bu handanın mahsublarından addeder ise lazım gelir ki bu sefer-i hayr esere gelmesinde rehabet ve müsahele etmesin. Bir de mektubun hamillerinde ifade-i şifahiye vardır. Elhamdülillah devlet-i âliye ve sair Avrupa devletleri efkârları muhallislerin muradı üzere olup ve cümleten İranlıları muvazinde ve sahib-i taksir tutmuşlardır. İnşallah bu kere cümleten din yolunda ve hamiyet-i İslamiyet'e merdane fada-i can edersiniz. Ziyade te'kid lazım değildir. Vesselam-u aleykum. 21Rabi'ul evvel sene 98.

Osmanlı devletinin şeyhe açık bir desteğinden söz etmek mümkün değil ancak şeyhin hareketleri yakinen takip edilmektedir. Şeyh, Avrupa devletlerinin tavırlarının kendilerinden yana olduğunu belirterek taraftarlarına yalnız olmadıklarını ve büyük güçler tarafından desteklendikleri mesajını vermektedir. Müslümanların intikamının alınmasının İslam'ın açık bir emri olduğunu ve bundan daha büyük bir cihat olmadığını belirtmektedir.

Şeyh Ubeydullah, Kürtleri bir araya getirip bölgede yarı bağımsız bir yönetim oluşturma veya devlet kurma düşüncesini misyonerler ve İngiliz temsilcilerine birçok mektubunda ya da birebir görüşmesinde anlatırken, Osmanlı veya İran yetkililerine hiçbir zaman bu amacından bahsetmemiş, aksine her fırsatta Osmanlıya bağlılığını bildirmiştir. Bu durumun temel sebebi şeyhin her iki devlete de güvenmemesi sayılabilir. Diğer taraftan şeyhin Sultan Abdulhamid'e olan saygısı, Osmanlı Hükümeti'nin bölgedeki gücünün farkında olması ve İran'a karşı Osmanlı Hükümeti'nin desteğini sağlamak amacıyla böyle bir yola başvurmuş olması muhtemeldir. Nitekim İngiliz konsolosluk çalışanlarının şeyh ile yaptıkları görüşmeleri İran hükümetine sızdırmaları neticesinde İran Hükümeti her fırsatta şeyhin bölgede ayrı bir devlet kurma niyetinde olduğunu Osmanlı yetkililerine bildirmişlerdir (BOA, Y.A.HUS, 1297: 165/178; BOA, Y.PRK.EŞA, 1298 2/73). Ancak Osmanlı'nın bölgedeki memurları önceleri İranlı memurların bu düşüncelerine pek itibar etmemişlerse de daha sonraki yazışmalarında şeyhin bu yolda çalışmalarından bahsederek gerekli önlemlerin alınmasını isteyeceklerdir (BOA, Y.PRK.AZJ, 1299: 6/118). Nitekim daha sonraki gelişmeler Osmanlı Hükümetinin İran sınırını emniyete almak için bölgeye pek çok asker sevk etmesine neden olacaktır. Erzincan'dan Nafiz Paşa'nın Harbiye Nezaretine gönderdiği 7 Kasım 1880 tarihli şifreli telgrafta

Nafiz Paşa, şeyhin İran topraklarında ilerlemesi üzerine bölgede meydana gelebilecek gelişmelere dikkat çekerek durumu şöyle açıklamaktadır (BOA. Y. PRK. ASK, 1297: 4/76):

Ehli kıyam dahi zapt ettiler Meşhed'e de girdiler. İran'ın Meşhed'den bed'en ile bütün Kürdistan ittifaktadırlar. Cemiyetleri yetmiş bin raddesine erdi. İran'ın askeri hala görünmüyor ve başa çıkamayacağı anlaşılıyor. Şimdi Azerbaycan hükümetleri Ubeydullah idaresindedir. Kürdistan havalisinde yakında ilan-ı istiklaliyet etmesi me'muldur. İş gittikçe kesb-i ehemmiyet ediyor. Halin bizim tarafa olacak su-i tesirâtı pek büyüktür. Taburların mevcutları pek az bulunduğundan hiç olmaz ise dörder yüz iblağ olunmak üzere kura' neferat-ı cedidesinden Laz ve Türk olarak iki bin beş yüz neferin serian tertip ve cemi'yle peyderpey idaresi ve yağmurlukları ve bin sandık cephaneye ile bir batarya dağ topunun gönderilmesi ve Erzurum'daki tabur alınamayacağından sekizinci nişancı taburunun serian ikmal-ı nevaki' ile ve dört yüz mevcutlu sevk buyrulması ve istenilen akçe bakiyesinin hatırdan çıkarılmaması ehemmiyetle rica olunur.

Şeyh Ubeydullah İran topraklarında ilerledikçe kendisine katılanların çoğalmasından dolayı Osmanlı tarafında endişeye yol açmıştır. Şeyh Ubeydullah'ın bağımsızlık ilan etmesinin yakın olduğu, bu durumun Osmanlı tarafında büyük tesirlerinin olacağı belirtilmektedir. Bunun önüne geçmek için sınıra asker takviyesi yapılması istenmektedir. Ancak gelecek olan askerin Laz ve Türklerden oluşması istenmektedir. Çünkü Kürtlerden müteşekkil bir ordunun şeyhin tarafına geçme ihtimali vardır.

Sonuç:

Başkaldırı öncesi ve sonrasında her devlet kendi çıkarını gözetmekte ve bu doğrultuda politikalar geliştirmektedir. Kürt birliklerinin ilerleyişi karşısında paniğe kapılan İran Şahı Nasruddin, Şeyh Ubeydullah ve oğlu Abdulkadir'in durdurulması için Ekim ayının ortalarında Bab-ı Ali'den saldırıların durdurulması için yardım istemiştir (BOA. Y.PRK.BŞK, 1297: 3/64). Rusya ve İngiltere'den de saldırıların durdurulması için Osmanlı hükümetine baskı yapmalarını istemiştir. Ayrıca Şah, iyi ilişkiler içinde olduğu Ruslardan askeri yardım da istemiştir. Bunun üzerine Ruslar Nahçıvan bölgesine bir askeri kuvvet göndermişlerdir. Her ne kadar Ruslar kendi sınırlarını korumak amacıyla asker sevk ettiklerini belirtse de Kürt kuvvetlerine olası bir müdahaleyle şaha sınırlı da olsa (BOA. HR.TO, 1880: 138/66) yardıma hazır olduklarını göstermişlerdir (Celil, 1998: 102). Diğer taraftan Rus diplomat ve askerleri yetkililerinin aynı tarihlerde Osmanlı topraklarında keşiflerde bulunması, bu meseleden dolayı Rusya'nın Osmanlı ile muhtemel bir savaş hazırlığı içerisinde olduğunu şeklinde yorumlanmıştır (BOA. Y.PRK.ASK, 1297: 4/67).

Şeyhin İran'a saldırısını yakından takip eden İngiliz diplomatlar Şeyh Ubeydullah ile sürekli iletişim içinde olmuş ancak Şeyhin taleplerini kendi çıkarlarına aykırı buldukları için hiçbir zaman olumlu karşılamamışlardır. Nitekim 19. yüzyıl İngiliz politikası bölgede ticaretin selameti için merkezi hükümetlerin güçlenmesini desteklemiştir. Şah ile görüşen İngiliz elçisi Tomson, Kürtlerin İran topraklarındaki ilerleyişinin, Rusya'nın İran'ın iç işlerine doğrudan müdahalesine sebep olacağını, bu durumun İngiltere'nin İran'daki çıkarlarına zarar vereceğini belirtmiştir (Celil, 1998: 102).

Şeyh Ubeydullah'ın İran'a saldırısını büyük bir dikkat ile takip eden Osmanlı Hükümeti de çeşitli önlemlere başvurmuştur. İhtilalin Kürtler arasında yayılmasından ve özellikle Irak Kürdistan'ına

sıçramasından çekinen hükümet, Irak Kürdistan'ının Şeyh Ubeydullah'a katılma ihtimaline karşı bölgede nüfuz sahibi Baban Abdullah Paşa'nın Şehrizar'a tayin edilmesiyle buradaki Kürtlerin şeyhe desteğini kesmeye çalışmıştır (BOA. Y.PRK.ASK, 1297: 4/55) Abdullah Paşa'nın bölgede şöhret sahibi olmasını ve Kürtler arasında itibar gören bir aileye mensup olmasını göz önünde bulunduran Osmanlı hükümeti böylece Şeyhe olası bir desteği, Şeyhe alternatif olabilecek başka bir Kürt lider ile kesmeye çalışmıştır.

Rusya, Osmanlı Devleti'nin Şeyhi desteklediğini, II. Abdulhamid'in yaveri ve Bedirhan Bey'in oğlu Bahri Bey'in Şeyh Ubeydullah ile görüştüğünü ve bölgede aralarında anlaşmazlık bulunan aşiretleri barıştırarak şeyhin bu aşiretlerden yararlanmasına ve bunlardan asker toplamasına yardım ettiğini iddia etmiştir (Halfin, 2008: 108). Yine Osmanlı Devleti'nin Şeyhi İran aleyhine kendi çıkarları için kullanmayı amaçladığı ve bu amaçla İstanbul hükümetinin başlangıçta Şeyh Ubeydullah'ı desteklediği iddia edilmiştir (Amanat, 1997: 408). Bütün bu iddialara rağmen Osmanlı hükümetinin Şeyh Ubeydullah'ı açık bir şekilde desteklediğini gösteren herhangi bir delil yoktur. Ancak şeyhi Urmiye kuşatmasından hemen sonra ziyaret eden Osmanlı memurunun Nafiz Paşa'ya verdiği malumatta şeyhin, "İranlı tarafından kendisine tasallut olunur ise yaveran-ı hazreti şehriyarinin vusulüyle alacağı emre göre hareket etmek üzere yerinden kımıldanmayacağını maa'l kısım ifade ettiği..." (BOA. Y.PRK.ASK, 1279: 4/79) şeklindeki ifade, şeyhin Osmanlı hükümetini dikkate aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bu sözlerin çekilmeden sonra söylendiğini de unutmamak gerekir. Osmanlı memurları, şeyhin aşiretlere yaptığı çağrıların hükümet adına yapılmadığını bildirerek bu çağrıları tekzip etmişlerdir (BOA. A.MKT.MHM, 1298: 486/62). İngiliz Binbaşı Trotter Osmanlı'nın Şeyh Ubeydullah hareketine destek verdiği yönündeki görüşleri şüpheyile karşılamakta ve Kürtlerin birlik olmasının Osmanlı'nın çıkarlarına ters düşeceğini ileri sürmektedir. Osmanlı Hükümeti'nin bölge politikasının aşiretleri karşı karşıya getirerek güçsüzlüklerinden faydalanmak olduğunu belirten Trotter, Osmanlı'nın kendisinin karşısına dikilecek bir Kürt birliğini organize etmesinin ihtimal dışı olduğunu belirtir (Kamali, 2003: 73). Ancak Osmanlı-İran sınır anlaşmazlığının devam etmesi, Berlin Anlaşması'yla Kotur bölgesinin Osmanlı'dan alınıp İran'a verilmesi (Maden, 2013: 279), Ermenilerin ayrılıkçı faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir dönemde bölgede bu ayrılıkçı faaliyetlerin karşısında durabilecek tek gücün Kürtler olduğunu ve Kürtlerin tahrik edilmesiyle bu faaliyetlerin durdurulabileceğini gören Osmanlı Hükümeti'nin ilk etapta resmi olmasa da gayri resmi bir şekilde şeyhin hareketini desteklediğini ya da en azından önlemek için ilk etapta herhangi bir girişimde bulunmadığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak Batılı konsolos ve misyonerlerin yazışmalarından anlaşıldığı kadarıyla şeyhin amacının milli bir karakter taşıdığı ve bütün Kürtleri birleştirme gayesinde olduğu yönündedir. Yine şeyhin kendi mektuplarından da açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki şeyhin İran'a saldırmasında İran'ın Sünni halka karşı tutumu etkili olmuştur. Konsolos ve misyonerlerin şeyhin Kürtlük bilincine sahip olduğu yönündeki kanaatleri bu kişilerin o günkü zihin dünyaları açısından normal bir durumdur. Nitekim söz konusu kişilerin milli devletlerin kurulduğu ve ırkî aidiyet duygusunun ön plana çıktığı Avrupa merkezli bir düşünce ile şeyhi değerlendirdikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Şeyh Ubeydullah'ın ve Kürtlerin o günün şartlarında Avrupai bir milli bilince sahip olmadıkları açıktır. Sonuç olarak Şeyh Ubeydullah, modern anlamda milliyetçi fikirlere sahip olmasa da Kürt ve Kürdistan kavramlarının farkındadır. Osmanlı ve İran hükümetlerine güvenmemekte ve her iki devletin de Kürdistan'ı ortadan kaldırmak için çalıştıkları kanaatini taşımaktadır. Bu anlamda şeyhte

Kürdistan ve Kürtlük bilincinin var olduğunu, federal de olsa Kürdistan devletinin kurulmasını amaçladığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

Osmanlı Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı [HR. TO.], 1879: 257/63.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal [Y. PRK. AZJ.], 1297: 4/12.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı [HR.TO], 1876: 11/22.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA] Yıldız Perakende Evrakı Umumi [Y.PRK.UM], 1297: 4/20.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik [Y. PRK. EŞA], 1298: 2/71.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı [DH. ŞFR.], 1295: 112/70.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı [Y.A.RES], 1297: 5/29.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı [A. MKT. MHM.], 1297: 485/82.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal [Y. PRK. AZJ.], 1299: 6/118.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Perakende Evrakı Askeri Maruzat [Y. PRK. ASK.], 1298: 6/25.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı [Y. A. HUS.], 1297: 165/178.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik [Y. PRK. EŞA.], 1298: 2/73.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal [Y. PRK. AZJ.], 1299: 6/118.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı [HR.TO], 1880: 138/66.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat [Y. PRK. ASK.], 1297: 4/67.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat [Y. PRK. ASK.], 1297: 4/55.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat [Y. PRK. ASK.], 1279: 4/79.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı [Y.PRK.BŞK], 1297: 3/64.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat [Y. PRK. ASK.], 1297: 4/76.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA] Yıldız Perakende Evrakı Umumi [Y.PRK.UM], 1301: 6/23.

Araştırma Eserler

Amanat, A. (1997), *Pivot of the Universe: Nasir al-Din Shah and The Iranian Monarchy, 1831-1896*, Los Angeles, Berkeley: University of California Press.

Ateş, Sabri (2013), Şeyh Ubeydullahê Nehrî İsyanı-III, *Kürt Tarihi Dergisi*, Sayı 9, 15-21.

Averyanov, P. İ. (2010), *Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)*, İstanbul, Avesta Yayınları.

Bozkurt, S., Akpınar, A. (2011), *Osmanlı Kürdistanı-Kurdistan Osmanî*, İstanbul, Bgst Yayınları.

Bruinessen, M. (2010), *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Budak, Mustafa ve Diğerleri (2010), *Arşiv Belgelerinde Osmanlı İran İlişkileri*, C. III, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 111.

Celil, Celile (1998), *1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Ayaklanması*, İstanbul, Peri Yayınları.

Çakır, S. M. (2016), *Nakşbendî-Hâlidiliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu (XIX. Yüzyıl)* İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.

Erdost, M. İ. (1993), *Şemdinli Röportajı*, Ankara, onur Yayınları.

Gencer, F. (2010.), *Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Halfin (2008), *19. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*, İstanbul, Komal Yayınları.

Jwaideh, W. (2004), *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi; Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Kamali, F. K. (2003) *The Political Development of The Kurds in İran Pastoral Nationalism*, New York, Department of Social Sciences, New School University.

Kavak, A. (2015), Anadolu'daki İrşad Merkezlerinden Nehrî Tekkesinin Osmanlı Rus Savaşlarındaki Olumlu Katkıları, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 103-123.

Kodaman, B. (1987), *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Maden, F. (2013), Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları, *History Studies*, Vol. 5, Issue 1, 267-286.

Muhammed Emin Zeki Bey (2017), *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, İstanbul, Nûbihar Yayınları.

Özoğlu, H. (2017), *Osmanlıda Kürt Milliyetçiliği Kimlik Evrim Sadakat*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Sinno, Abdurrauf (2011), *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar Kürtler Arnavutlar 1877- 1881*, İstanbul, Selenge Yayınları.

Speer, R. E. (1911), *“The Hâkim Sahib” The Foreign Doctor: A Biography of Joseph Plumb Cochran, M. D. of Persia*, New York, Fleming H. Revell Company.

Uluç, A. (2010), “Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret”, *Mukaddime Dergisi*, Sayı 2, 35-52.

Wilson, Rev. S. G., (1895), *Persian Life and Customs with Scenes and Incidents of Residence and Travel in The Land of The Lion and The Sun*, Chicago, Student Missionary Campaign Library-Fleming H. Revell Company.